

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 21, Sayı/Issue: 39, Yıl/Year: 2019 (Haziran/June)

**Latif Tokat (ed.). *Din Felsefesi*. Ankara: Bilimsel Araştırma
Yayınları, 2018, 392 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Muammer İSKENDEROĞLU

Prof. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi
Ana Bilim Dalı – Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Philosophy, Rize/Turkey.

iskenderoglumuammer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1857-9826>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 29/03/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 14/05/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2019

DOI: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.546603>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Latif Tokat (ed.), *Din Felsefesi*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018, 392 s.

Ülkemizde din felsefesi üzerine gerek akademik çevreye gerekse üniversitelerin ilgili bölümlerinin öğrencilerine hitap eden yayınlarda son yıllarda nicelik olarak dikkate değer bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu niceliksel artışın nitelik açısından ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulması, akademik çevrelerin önemli bir görevidir. Bu yazımızda hem öğrenciye hem de bu konuya ilgi duyan genel okuyucuya hitap etme potansiyeli olan, Latif Tokat'ın editörlüğünü yaptığı *Din Felsefesi* kitabını değerlendireceğiz.

Altı yazar tarafından yazılan ve on altı bölümden oluşan eserde din felsefesinin ana konularının alan açısından dengeli bir şekilde ele alındığı söylenebilir. 'Din Felsefesi Nedir?' sorusuna cevap arandığı ilk bölümü sırasıyla 'Akıl ve İnanç', 'Tanrı ve Nihai Gerçeklik Tasavvurları', Tanrı'nın Varlığının Delilleri', 'Tanrı'nın Sıfatları', 'Ateizm', 'Dini Tecrübe, İbadet ve Dua', 'Vahiy ve Mucize', 'Din Dili', 'Kötülük Problemi', 'Tanrı, Özgürlük ve Kader', 'Ölüm ve Ölümsüzlük İnancı', 'Din ve Bilim', 'Din ve Ahlak', 'Din, Estetik ve Sanat' ve 'Dini Çeşitlilik' takip ediyor. Her bölümün girişinde okuyucuya onu bölümde işlenecek konuya hazırlayıcı sorular ve bölüm sonunda da kaynakça ve ileri okumalar için teklifler sunulması, eserin formatı üzerinde belli ölçüde ortak çaba sarf edildiği izlenimi vermekle beraber aynı şeyin bölüm içerikleri ve yöntemi konusunda sarf edildiği söylenemez. Her ne kadar editör, "Her bölümün sorunsalı, içeriği ve yöntemi kendi yazarını bağlayıcıdır." dese de ders kitabı formatında çok yazarlı bir eserde bölüm içeriklerinin eserin diğer bölümleriyle uyumluluğunun sağlanması editör ve yazarların üzerinde düşünmesi ve çaba sarf etmesi gereken bir husustur. Bu açıdan kitabın bazı bölümlerinin kitabın genel içerik ve yöntem bütünlüğünü ciddi anlamda bozduğu söylenebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz bütünlük sorununa bir örnek olarak 'Akıl ve İnanç' bölümü ele alınabilir. Genel olarak din felsefesinde akıl ve inanç konusunu sistematik olarak ele alınıp, bu konu ile ilgili genel teoriler ve eleştiriler sunulması beklenir. Fakat bölüm yazarı Aydın Topaloğlu burada adeta bir felsefe tarihi sunuyor, antik dönemde akıl ve inançtan başlayıp Hristiyanlıkta akıl ve inançla devam ediyor, ardından da İslam düşüncesinde akıl ve inanca geliyor, son olarak da modern dönemde akıl ve inançla bitiriyor. Bu uzun felsefe tarihi özeti sonunda okuyucunun akıl ve inanç konusunda zikredilen farklı gelenekler karşılaştırıldığında ortak temel yaklaşımlar olup olmadığı konusunda bir fikre varması zor görünüyor. Aynı yazar 'Ölüm ve Ölümsüzlük İnancı' adlı bölümde de benzer bir felsefe tarihi sunuyor: Epikuros'da ölüm ile başlıyor, Sokrates ve Platon'da ölümsüzlük, Lucretious'da ölüm, dinlerde ölüm ve ölümsüzlük ve modern dönemde ölüm ve ölümsüzlük ile devam ediyor, son olarak İslam düşüncesinde ölüm ve ölümsüzlük ile bölümü

tamamlıyor. Bu konuya hangi bakış açısıyla yaklaşıldığına aşağıda değineceğiz.

Eserle ilgili dikkat çekmek istediğimiz hususlardan birisi, nasıl bir din felsefesi sorusuna eserin değişik bölümlerinde satır aralarında yansıyan cevaplardır. Editör ve aynı zamanda birinci bölümün yazarı Latif Tokat bu soruya şöyle cevap veriyor: “Dini geleneklere göre din felsefesi yapma biçimleri farklılık gösterebilir. Hristiyan imancılığı ile İslam imancılığı birbirinden farklıdır. Bu yüzden Budist din felsefesi, Hristiyan din felsefesi ve Müslüman din felsefesi mümkündür. Bu felsefeler içerik olarak farklı olabilirler, ancak genel bakışlar ve yöntem itibarıyla benzer olacaktırlar” (s. 33). Bizce bu genel bakış ve yöntem benzerliği dikkate alındığı oranda gerçek bir din felsefesinden söz edilebilir. Aksi takdirde, örneğin Müslüman din felsefesi denilen şey savunmacı kelimadan farklı bir şey olmayacaktır. Bu açıdan eser değerlendirildiğinde, değişik bölüm yazarlarının sık sık din felsefesi yaklaşımından uzaklaşıp savunmacı kelam yaklaşımını benimsedikleri söylenebilir. Şayet din felsefesinin birçok sorunu, örnek olarak Hristiyanlık kaynaklı ise ve bu sorunun İslam’da tam anlamıyla bir karşılığı yoksa, İslam toplumunda din felsefesi adıyla farklı bir disipline niçin ihtiyaç duyulmaktadır?

Klasik dönem İslam kelimacıları ve Hristiyan teologlarının birçoğu bile genel bakış açısı ve yöntem benzerliği açısından savunmacı yaklaşımın ötesine geçebilmişken modern dönemde hem İslam geleneğinde hem de Hristiyan geleneğinde, özellikle de Protestan geleneğinde Din felsefesi adı altında oldukça savunmacı bir bakış açısıyla sorunlara yaklaşılması üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu açıdan eserde dikkatimizi çeken bazı örnekleri burada ele almak faydalı olacaktır.

Denebilir ki iman akıl konusunda temel yaklaşımlar vardır ve hem Hristiyanlık hem de İslam’ın değişik dönemlerinde bu yaklaşımların her birinin temsilcisini bulmak mümkündür. Bu bağlamda Aydın Topaloğlu ise şöyle diyor: “... Hristiyanlıktaki paradoksları ve dogmaları İslamiyet’te görmemekteyiz. Bu noktada Hristiyanlığın daha gizemli olduğu, İslamiyet’in daha açık olduğu da söylenebilir” (s. 58). Bizce savunmacı bakış açısı bir tarafa bırakıldığında paradoks ve dogmaların her dinde olduğu rahatlıkla görülebilir.

Tanrı ve Nihai Gerçeklik tasavvurlarının ele alındığı üçüncü bölümde Mehmet Ata Az, eserin yayınlandığı tarihte gündemde olan ama bir türlü akademik seviyede tartışılmayan deizm ile ilgili şöyle diyor: “Batı düşüncesinde deist düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan teolojik ve metafizik problemlerin, dogmaların, reformist hareketlerin, mezhep çekişmelerinin ve kilise gibi kurumların varlığının bir benzerinin Müslüman toplumlarda bulunmaması, deizmin İslam düşüncesinde sınırlı oranda etkisinin olmasını sağlamıştır” (s. 72). Yazarın deizmin Batı’da sistemli bir felsefi ekole 17. Asırda dönüştüğünü ifade etmesine rağmen İslam dünyasından Ravendi ve Zekeriyya er-Razi gibi erken dönem düşünürlerle atıfla konuyu geçiştirmesi,

modern Batı'dan bu fikrin İslam dünyasına nasıl geçtiği ve Tanrı tasavvurunda ne tür tartışmalara yol açtığını tartışmaması dikkate değerdir. Aynı şekilde farklı panteist tasavvurları varken, yazarın vahdet-i vücudu hangi panteizmden ayırdığını anlamak zor görüldüğü gibi, bu iki öğreti arasında var olduğunu iddia ettiği farklılıklarla ilgili sunduğu argümanlar da ikna edici görünmüyor.

Eserin üçüncü bölümünde ele alınan farklı Tanrı tasavvurlarının her dini gelenekte savunucularını bulmak mümkün iken, Ateizm konusunun ele alındığı altıncı bölümde Aydın Topaloğlu şöyle diyor: “Sözgelimi sadece İsrailoğullarına pozitif yaklaşan Yahudi inancının milli Tanrı anlayışıyla; insanın en temelde kötülüğe bulaştığını ve Vaftiz olmak şartıyla bundan kurtulacağını ileri süren Hristiyanlığın Tanrı, Oğul İsa ve Kutsal Ruh üçlemesi karşısında, İslamiyet’in herkesin Rabbi olan tek, aşkın ve evrensel Tanrı anlayışı eşit derecede değildir” (s. 149). Yazarın bu geleneklerdeki farklı Tanrı tasavvurlarından habersiz olduğu düşünülemezine göre, burada felsefi yaklaşım yerine savunmacı bir yaklaşımı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Yazar benzer yaklaşımı ölüm ve ölümsüzlük konusunu ele aldığı on ikinci bölümde de tekrarlıyor: “İslamiyet’in ölüm anlayışında bir belirsizlik, gizem veya sır bulunmamaktadır. Hristiyanlıkta olduğu gibi insanın varoluş hikâyesinde asli suç, düşüş, lanetlenmişlik veya mahkûmiyet söz konusu değildir” (s. 291). Hâlbuki felsefi bakış açısıyla bakıldığında ölüm sonrası hayata dair tartışmaların her dini gelenekte benzer olduğu ve nihayetinde ölüm sonrasının belirsizlik, gizem ve surla kaplı olduğu söylenebilir.

Din ve Bilim ilişkisi açısından da her dini gelenekte benzer yaklaşımların olduğu ve her bir yaklaşımın her dönemde savunucusunun olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bölüm yazarı Zikri Yavuz ise şöyle diyor: “İslam düşüncesi açısından değerlendirildiğinde, düşünce tarihimizde kilise ve bilim arasındaki gibi bir tartışma/çatışma olmadığından diyalogun imkânı daha muhtemel gözükmektedir” (s. 311). Oysa felsefi bakış açısıyla bakıldığında, Kilise denen kurumu belli dönemlerde yöneten din adamlarının bilime yaklaşımlarıyla belli dönemlerde söz gelimi Şeyhulislamlik gibi kurumu yöneten din adamlarının bilime yaklaşımları arasında bir farkın olmadığına dair birçok örnek verilebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu eserin son dönemlerde ders kitabı piyasasından pay kapma amacıyla çalاکalem yazılıp piyasaya sürülen birçok eserden farklı olarak belli bir emek mahsulü olduğu, konuya yabancı okuyucunun dahi rahatlıkla anlayabileceği bir dil ve üslupla yazıldığı söylenebilir. Savunmacı üsluptan biraz daha uzaklaşılabilseydi ve tartışılan konular ağırlıklı olarak Batı geleneği üzerinden değil, dengeli bir şekilde hem Doğu hem Batı geleneği üzerinden yapılabilseydi çok daha başarılı bir eser ortaya çıkabilirdi. Ümit ediyoruz ki yeni çalışmalar seviyeyi düşürmek yerine daha da ileriye götüren çalışmalar olur.